Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHNING AHOLI DAROMADIGA TA'SIRINI BAHOLASH

Oripov Ravshanjon Rustamjon o'g'li
https://doi.org/10.5281/zenodo.23325708

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda kichik biznes subyektlarining aholi daromadlarini shakllantirishdagi o'rni rasmiy statistik qatorlar asosida baholandi. 2021–2025-yillardagi kichik tadbirkorlikdan olinadigan daromadlarning jami daromadlardagi ulushi, kichik biznes bandligi va yalpi ichki mahsulotdagi ulushi qiyoslandi. Tadqiqot tavsifiy statistik va tizimli tahlilga asoslanib, ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'lanishni sababiy ta'sir sifatida talqin qilmaydi. Natijalar tadbirkorlik daromadning muhim manbai bo'lib qolayotganini, ammo uning umumiy daromaddagi ulushi pasayish tendensiyasini ko'rsatadi. Moliyalashtirish sifati, mahsuldorlik va rasmiy bandlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, aholi daromadi, bandlik, tadbirkorlik, iqtisodiy o'sish, mahsuldorlik, hududiy rivojlanish.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА НА ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация. В статье оценивается роль малого предпринимательства в формировании доходов населения Узбекистана на основе официальных статистических данных за 2021–2025 годы. Сопоставлены доля доходов от малого предпринимательства в общих доходах населения, занятость и вклад в ВВП. Применены описательный и сравнительный методы; наблюдаемые изменения не трактуются как доказательство причинно-следственной связи. Предложены меры по повышению производительности и качества рабочих мест.

Ключевые слова: малый бизнес, доходы населения, занятость, предпринимательство, производительность, региональное развитие.

ASSESSING THE IMPACT OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT ON HOUSEHOLD INCOME

Abstract. This article examines the role of small businesses in household income formation in Uzbekistan using official statistics for 2021–2025. The analysis compares the share of small-business-derived income in total household income, employment indicators and the contribution of small enterprises to GDP. Descriptive and comparative approaches are employed; associations are not interpreted as causal effects. Policy recommendations focus on productivity, access to finance and formal job quality.

Keywords: small business, household income, employment, entrepreneurship, productivity, regional development.

KIRISH

Kichik biznes iqtisodiyotda raqobat muhitini kengaytiradigan, mahalliy talabga tez moslashadigan va aholini iqtisodiy faoliyatga jalb etadigan muhim institutsional qatlamdir. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish, savdo, hunarmandchilik, qishloq xo‘jaligi va qayta ishlashda biznesning ushbu shakli oilaviy mehnat resurslarini daromadga aylantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, yangi korxonalar sonining ko‘payishi avtomatik ravishda yuqori va barqaror daromad yuzaga kelganini anglatmaydi: rentabellik, mehnat unumdorligi, bozor sig‘imi va norasmiy mehnat sharoitlari natijani belgilaydi.

O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining iqtisodiy va ijtimoiy ustuvor yo‘nalishlari bilan bog‘liq [1]. Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan 2023-yilgi PQ-306-son qarorda moliyaviy hamda institutsional mexanizmlar belgilangan [2]. Bunday chora-tadbirlarning natijadorligi kredit hajmi yoki ro‘yxatdan o‘tgan korxonalar soni bilangina emas, balki oilalar daromadi, sifatli ish o‘rinlari va barqaror iqtisodiy faoliyat orqali baholanishi kerak.

Tadqiqotning maqsadi — 2021–2025-yillarda O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning aholi daromadlarini shakllantirishdagi rolini rasmiy indikatorlar yordamida ochib berish, mavjud dinamikani izohlash hamda iqtisodiy siyosat uchun amaliy yo‘nalishlarni belgilash. Tadqiqot savoli quyidagicha: kichik tadbirkorlikning bandlik va ishlab chiqarishdagi ishtiroki aholi daromadlari tarkibida qanday namoyon bo‘lmoqda?

ADABIYOTLAR TAHLILI

Milliy tadqiqot va siyosat hujjatlarida kichik biznesni rivojlantirish tadbirkorlik muhiti, bandlik, xususiy tashabbus hamda kambag‘allikni qisqartirish bilan uzviy bog‘liq tarzda qaraladi. PF-60-son Farmonda mahallalarning iqtisodiy imkoniyatlarini ishga solish, tadbirkorlik tashabbuslarini kengaytirish va ijtimoiy farovonlikni oshirish vazifalari qo‘yilgan [1]. PQ-306-son qarorda biznes ko‘nikmalarini rivojlantirish, moliya va konsultativ ko‘makni birgalikda taklif qilish yondashuvi ilgari surilgan [2].

Rasmiy statistik to‘plamlar ushbu munosabatni o‘lchash uchun to‘rtta asosiy ko‘rsatkichni beradi: (a) kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlar ulushi [3]; (b) jami bandlikdagi ulushi [4]; (c) YaIMdagi ulushi [5]; (d) jon boshiga jami daromad [6]. Qo‘shimcha ravishda kichik biznesda band bo‘lganlarning mutlaq soni [7], aholi ixtiyoridagi daromadlari [8], faoliyat ko‘rsatayotgan subyektlar [9] va yangi tashkil etilgan subyektlar [10] ko‘rib chiqildi.

Mazkur ko‘rsatkichlar o‘zaro to‘ldiruvchidir, lekin bir-birini almashtirmaydi. Xususan, daromadlar tarkibidagi ulush o‘zgarmagan vaziyatda kichik tadbirkorlikdan keladigan daromadning mutlaq miqdori o‘sishi mumkin. Shuningdek, YaIM ulushi iqtisodiyot tarkibidagi nisbatni, bandlik esa ish o‘rinlari taqsimotini anglatadi; ulardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish haqining o‘rtacha darajasini chiqarish metodologik jihatdan noto‘g‘ri.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot obyekti O‘zbekiston Respublikasidagi kichik tadbirkorlik sektoridir. Kuzatuv davri 2021–2025-yillar bilan chegaralandi. Ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ochiq ko‘rsatkichlari va qonunchilik hujjatlaridan olindi [1–10]. Asosiy usullar: qiyosiy-tavsifiy tahlil, dinamik qatorlarni taqqoslash, tarkibiy ko‘rsatkichlarni talqin qilish va siyosiy-institutsional tahlil.

Asosiy indikator S_t = (kichik tadbirkorlikdan olingan aholi daromadi / aholi umumiy daromadi) × 100 formulasi orqali ifodalanadi. Yillik o‘zgarish $\Delta S = S_t - S_{t-1}$ foiz punktlarda hisoblanadi. Bandlik ulushi E_t = (kichik tadbirkorlikdagi bandlar / jami bandlar) × 100 ko‘rinishida olinadi. Qiyoslashda foiz bilan foiz punktning farqi saqlanadi. Nominal jon boshiga daromadning oshishi inflyatsiya ta’siridan tozalangan real farovonlik o‘sishiga tenglashtirilmaydi.

Tadqiqotning cheklovi — agregat ochiq statistik ma’lumotlar asosida sababiy ta’sirni identifikatsiya qilish imkoni yo‘qligidir. Hudud, korxona, uy xo‘jaligi kesimidagi mikroma’lumotlar, ish soatlari, iste’mol narxlari va kontrollar mavjud bo‘lmagani sababli regressiya koeffitsiyentlari yoki eksperimental ta’sir baholari keltirilmadi. Taklif etilgan xulosalar tavsifiy dalillar bilan cheklangan.

NATIJALAR

Kichik tadbirkorlikdan olinadigan daromadlarning umumiy aholi daromadlaridagi ulushi 2021-yilda 60,8% bo‘lgan, 2022-yilda 57,9% ga tushgan, 2023-yilda 58,6% va 2024-yilda 58,9% ni tashkil etgan, 2025-yilda esa 58,0% bo‘lgan [3]. Kuzatuv davrida umumiy siljish −2,8 foiz punktni tashkil qiladi. Bu ko‘rsatkich kichik biznes daromadlari yo‘qolganini emas, boshqa daromad manbalari nisbatan tezroq o‘sgan bo‘lishi mumkinligini ham bildiradi.

1-jadval. O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning bandlik, YaIM va daromaddagi o‘rni (2021–2025-yillar)

Ko‘rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025
Aholi daromadlaridagi ulushi, %	60,8	57,9	58,6	58,9	58,0
Jami bandlikdagi ulushi, %	74,5	73,9	74,0	73,9	74,9
YaIMdagi ulushi, %	56,3	54,3	53,8	53,5	52,2
Bandlar soni, ming kishi	10 080,6	10 131,1	10 373,3	10 538,6	11 183,4

Manba: SIAT ko‘rsatkichlari [3–5, 7]. Jadvaldagi foizlar mustaqil statistik indikatorlar bo‘lib, ularni qo‘shish yoki bir-biriga tenglashtirish mumkin emas.

Bandlikdagi ulush 2021-yildagi 74,5% dan 2025-yilda 74,9% ga (+0,4 foiz punkt) o‘zgargan [4]. Ayni paytda kichik tadbirkorlikda band bo‘lganlar soni 10 080,6 ming nafardan 11 183,4 ming nafarga yetgan, ya’ni 1 102,8 ming kishiga ko‘paygan [7]. Bu sektor mehnat bozorida katta o‘rin tutishini ko‘rsatadi, biroq ish o‘rni sifatining oshganini alohida tekshirish zarur.

YaIMdagi ulush esa 56,3% dan 52,2% gacha kamaygan (−4,1 foiz punkt) [5]. Uning bandlik ulushidan sezilarli pastligi tarmoqlar tuzilishi hamda sektorlar bo‘yicha bir ishchiga to‘g‘ri keladigan qo‘shilgan qiymat turlicha bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, ko‘rsatkichlarning o‘zidan aniq individual mehnat unumdorligini hisoblash uchun tarmoq kesimidagi muvofiqlashtirilgan ma’lumotlar talab qilinadi.

2-jadval. Kuzatilgan o‘zgarishlarning iqtisodiy talqini

Holat	Ehtimoliy izoh	Tekshirish uchun zarur dalil
Bandlar soni o‘smoqda	Ishga jalb qilish kengaymoqda	Ish haqi, ish soati, rasmiy bandlik
Daromad ulushi pasaymoqda	Boshqa manbalar tezroq o‘sgan bo‘lishi mumkin	Manbalar bo‘yicha nominal va real daromad
YaIM ulushi kamaymoqda	Yirik sektorlar tezroq rivojlanayotgan bo‘lishi mumkin	Tarmoqlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat

Aholi jon boshiga umumiy nominal daromad 2021-yilda 15 773,9 ming so‘m va 2025-yilda 29 935,5 ming so‘m bo‘lgan [6]. Biroq mazkur umumiy indikatorning o‘sishini faqat kichik biznes ta’siriga bog‘lash mumkin emas: yollanma mehnat, mulkiy daromadlar, transfertlar, narxlar va demografik omillar ham daromad o‘zgarishini shakllantiradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalarning birinchi muhim jihati shuki, kichik tadbirkorlik aholi iqtisodiy faoliyatining markaziy kanallaridan biri bo‘lib qolmoqda. 2025-yilda jami bandlikdagi 74,9% ulush yuqori inklyuzivlikdan darak beradi [4]. Bu sektorning barqarorlikka qo‘shgan hissasini tahlil qilishda nafaqat tashkil etilgan ish o‘rinlari, balki davomiyligi, soliq va ijtimoiy sug‘urta qamrovi hamda mehnat daromadi o‘sishi e’tiborga olinishi lozim.

Ikkinchi jihat — daromad ulushi dinamikasi iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar bilan birga talqin qilinishi kerak. Aholi umumiy daromadidagi ulush 2021-yildan 2025-yilgacha kamayganiga qaramasdan, kichik tadbirkorlik yuqori ulushni saqlab qolgan [3]. Bu rivojlanish siyosatini faqat bizneslar sonini ko‘paytirishga emas, ularning qo‘shilgan qiymatini oshirishga yo‘naltirish zarurligini ko‘rsatadi.

Uchinchi jihat — moliyalashtirishning natijadorligini kredit berilgan summa bilan emas, kredit olgan subyektlarda daromadning barqaror oshishi, yangi rasmiy ish o‘rinlari, eksport yoki qo‘shilgan qiymat orqali baholashdir. PQ-306-son qarordagi moliyaviy va maslahat mexanizmlari [2] shunday natijaga yo‘naltirilishi mumkin. Kreditdan foydalanish imkoniyati marketing, hisob-kitob va ishlab chiqarish texnologiyalari bilan qo‘shib berilganda yuqoriroq samara berishi ehtimoldan xoli emas.

To‘rtinchi jihat — hududiy tafovutlardir. Kichik biznesning hududlar kesimidagi daromad ulushlari turlicha [3]. Shu sababli barcha tumanlarga bir xil instrument qo‘llashdan ko‘ra, xizmatlar bozoriga yaqinlik, logistika, energetika, malakali ishchi kuchi va xomashyo bilan ta’minlanish sharoitlariga qarab siyosatni differensiallashtirish maqsadga muvofiq. Masalan, agrohududlarda mahsulotni qayta ishlash, shaharlarda bilimga asoslangan xizmatlar ustuvor bo‘lishi mumkin.

Amaliy baholash tizimida dastur ishtirokchilari bilan taqqoslanadigan, dasturdan foydalanmagan subyektlar guruhini shakllantirish tavsiya etiladi. Boshlang‘ich va keyingi davrdagi tushum, foyda, ish haqi, bandlik va uy xo‘jaliklari iste’molini bir xil uslubda yig‘ish orqali farqlar-farqi yoki panel regressiyasi yordamida ehtiyotkor sababiy baho olish mumkin. Biroq bunday usullar uchun tanlanish xatosi va parallel trend taxminlari alohida tekshirilishi shart.

Ta’kidlash joizki, faoliyat ko‘rsatayotgan va yangi tashkil etilgan kichik tadbirkorlik subyektlari haqidagi ma’lumotlar [9, 10] biznes muhiti faolligini aks ettirsa ham, korxona daromadining oila

ixtiyoridagi sof daromadga aylanishini to‘liq ko‘rsatmaydi. Soliqlar, qayta investitsiyalar, qarz xarajatlari va oilaviy mehnat uchun haqning hisobga olinishi alohida metodologik masaladir.

XULOSA

Tahlil O‘zbekistonda kichik biznes aholi daromadlari va bandlikni shakllantiruvchi yetakchi sektorlardan biri ekanini ko‘rsatdi. 2025-yilda kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlar aholi jami daromadining 58,0% ini, sektor jami bandlikning 74,9% ini, YaIMning 52,2% ini tashkil etgan [3–5]. 2021–2025-yillarda bandlar soni o‘sgani bilan, daromaddagi nisbiy ulush 2,8 foiz punktga pasaygan. Bu faktlar sektorning ahamiyati yuqori ekanini tasdiqlaydi, ammo uning rivojlanishi aholi daromadini aynan qanchaga oshirganini sababiy jihatdan aniqlamaydi.

Takliflar: birinchidan, kichik korxonalarni moliyalashtirish natijalarini real ish haqi va qo‘shilgan qiymat bilan monitoring qilish; ikkinchidan, moliyaviy ko‘makni biznes-ta’lim, raqamli hisob va bozorga chiqish xizmatlari bilan uyg‘unlashtirish; uchinchidan, ish o‘rinlarining rasmiyligi va sifatini baholash; to‘rtinchidan, hududiy ixtisoslashuvga mos dasturlarni joriy etish; beshinchidan, dasturlarning haqiqiy ta’sirini mikrodata hamda taqqoslash guruhlari orqali tekshirish. Shunda kichik biznes siyosati korxonalar soni bilan emas, aholining barqaror farovonligi bilan baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida (PF-60-son Farmon). https://lex.uz/uz/docs/-5841063
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida (PQ-306-son Qaror). https://www.lex.uz/uz/acts/-6609110
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Aholi umumiy daromadlari tarkibida kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlar ulushi (hududlar bo‘yicha) [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/3536/
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Kichik tadbirkorlik subyektlarining jami bandlikdagi ulushi [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/274/
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Kichik tadbirkorlik subyektlarining jami YaIMdagi ulushi [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/420/
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi (hududlar kesimida) [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/329/
7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Kichik tadbirkorlik subyektlarida band bo‘lganlar soni [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/425/
8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Aholi jon boshiga ixtiyoridagi umumiy daromadlari hajmi (hududlar bo‘yicha) [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/3530/
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni (iqtisodiyot tarmoqlari kesimida, yillik) [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/714/
10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2026). Yangi tashkil etilgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni (iqtisodiyot tarmoqlari kesimida, yillik) [Statistik ma’lumotlar]. SIAT. https://siat.stat.uz/data/717/